

РЕЛІГІЄЗНАВЧІ СТУДІЇ

DOI 10.33930/ed.2019.5007.40(4-6)-6

УДК 27:008:299.5:316.3(=161.2)]001.18

ХРИСТІЯНСЬКА КУЛЬТУРА В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ:
ФУТУРОЛОГІЧНІ ПЕРСПЕКТИВИCHRISTIAN CULTURE IN UKRAINIAN SOCIETY:
FUTUROLOGICAL PROSPECTSС. І. Білоус
М. Г. Новосад
Б. М. Рохман
Л. В. Борисевич

Актуальність теми дослідження. Християнська культура володіє потужним духовно-гуманістичним потенціалом, тому важливо проаналізувати її тенденції розвитку в духовному просторі українців.

Постановка проблеми. Українське суспільство задається питаннями про сутність та значення традиційних християнських цінностей в умовах сучасності. У даному дослідженні представлено бачення перспектив християнської культури в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчаючи перспективи християнської культури в українському суспільстві, опираємось на дослідницьку періодику. Напрями досліджень, що лягли в основу вивчення зазначеної проблеми: історична ретроспектива ролі християнства в Україні (М. Попович, В. Зілгалов, Д. Кондюк, Л. Бабенко, І. Островська, М. Паночко, І. Скочиляс); секуляризація і релігійність (Л. Филипovich, О. Бас); особливості розвитку християнства на етапі модерну й постмодернізму (О. Тупик, М. Черенков); перспективи розвитку християнства (Т. Галік, Е. Германова де Діас); перспективи розвитку окремих напрямів християнської культури (Є. Чернега, Є. Бакланова, Х. Вишивана); характерні ознаки релігійної (християнської) культури майбутнього (І. Капріцин, О. Борисова).

Мета статті: окреслення здобутків та виокремлення перспектив

Urgency of the research. Christian culture has a strong spiritual and humanistic potential, so it is important to analyze its development trends in the spiritual space of Ukrainian people.

Target setting. Ukrainian society asks questions about the essence and significance of traditional Christian values in modern conditions. In this study we present a prospective vision of Christian culture in Ukraine.

Actual scientific researches and issues analysis. Studying the prospects of Christian culture in Ukrainian society, we rely on research periodicals. Areas of research that formed the basis of the study of specified problem: historical retrospective of the role of Christianity in Ukraine (M. Popovych, V. Zilhalov, D. Kondyuk, L. Babenko, I. Ostrovska, M. Panochko, I. Skochulyas); secularization and religiousness (L. Filipovych, O. Bas); features of the development of Christianity at the stages of modernism and postmodernism (O. Tupyk, M. Cherenkov); prospects for the development of Christianity (T. Halik, E. Hermanova de Dias); prospects for the development of certain areas of Christian culture (E. Cherneha, E. Baklanova, H. Vyshyvanna); characteristic features of the religious (Christian) culture of the future (I. Kapritysyn, O. Borysova).

Objective of the article: outlining the achievements and highlighting the

розвитку християнської культури в умовах свободи віросповідання, світоглядного плюралізму, секуляризації та інших суспільних викликів України.

Постановка завдань: визначити основні напрями християнської культури в їх історичній ретроспективі в українському суспільстві; вказати на передумови постмодерного сприйняття християнства; окреслити футурологічні тенденції християнської культури в Україні.

Виклад основного матеріалу розпочинається з аналізу проблеми сприйняття вивчення християнської етики у школі на сучасному етапі. Вивчення основ християнської етики сприймається авторами як одна із засад розвитку християнської культури. В дослідженні зазначається історична роль християнства для багатьох напрямів розвитку культури суспільства. Вказується на особливості становлення секуляризованого світогляду в Україні та його роль для сучасного світобачення, становища християнства. Виокремлюються потенційні можливості християнських україноцентричних конфесій та їх вплив на світогляд українців; окреслюються напрями й сфери культури, які визначатимуть футурологічні перспективи християнства.

Висновки. Християнська культура має глибинні традиції і значення в Україні й на сучасному етапі характеризується як органічна, домінуюча, затребувана більшістю українців. Постмодерний період українського суспільства вміщує секуляризаційні наративи. Проте, процеси, які відбуваються в християнських організаціях, свідчать про тенденції розвитку церков та християнської духовності. Основними напрямами, що позитивно впливатимуть на майбутнє християнської культури, є сакральне мистецтво, освітні інституції, медійна сфера, повсякденні духовні практики, звичаї, традиції та ін.

Перспективами наступних досліджень стане аналіз факторів та напрямів розвитку християнської культури постмодерного періоду в Україні.

Ключові слова: футурологія релігії;

prospects for the development of Christian culture in terms of religious freedom, ideological pluralism, secularization and other social challenges of Ukraine.

Set tasks: identification of the main directions of Christian culture in their historical retrospective in Ukrainian society; noting the preconditions of the postmodern perception of Christianity; outlining futurological tendencies of Christian culture in Ukraine.

The statement of basic materials begins with an analysis of the perception problem of the study of Christian ethics in school at the present stage. The study of the basics of Christian ethics is perceived by the authors as one of the foundations for the development of Christian culture. The study notes the historical role of Christianity for many areas of society's culture. The features of the formation of the secularized worldview in Ukraine and its role for the modern worldview as well as the position of Christianity are pointed out. The potential opportunities for Christian Ukrainian-centric denominations and their influence on the worldview of Ukrainians are also noted; the areas and spheres of culture which will define futurological prospects of Christianity are outlined.

Conclusion. Christian culture has deep traditions and significance in Ukraine and at the present stage is characterized as organic, dominant and is demanded by most Ukrainians. The postmodern period of Ukrainian society contains secularizatory narratives. However, the processes that take place in Christian organizations indicate trends in the development of churches and Christian spirituality. The main areas that will positively influence the future of Christian culture are sacred art, educational institutions, the media sphere, everyday spiritual practices, customs, traditions, etc.

Prospects for further research are the analysis of factors and directions for development of Christian culture of the postmodern period in Ukraine.

Key words: futurology of religion;

культура, секуляризація; християнська культура; українське суспільство. | culture, secularization; Christian culture; Ukrainian society.

Актуальність теми дослідження. Модернізація суспільства зазвичай приводить до витіснення чи оновлення традиційних напрямів його розвитку, зокрема культури. Проблема трансформації цінностей світової культури безпосередньо стосується й України. Для українського народу традиційними є християнський світогляд і культура. У 2022 р. християнству в Україні виповнюється 1034 роки від часу офіційного запровадження (з періоду Київської Русі). Християнська культура володіє потужним духовно-гуманістичним потенціалом. Окреслення перспектив християнських інституцій України демонструватиме тенденції розвитку християнської культури в духовному просторі українців.

Постановка проблеми. На формулювання теми нашого дослідження вплинули роздуми відносно неоднозначного ставлення українського суспільства (починаючи з 90-х років ХХ ст. і особливо на сучасному етапі) до побічної проблеми – викладання “Основ християнської етики” (ОХЕ) у школі. Дана проблема впродовж останніх 30-ти років періодично висвітлювалась ЗМІ, обговорювалась на численних форумах, публічних дискусіях, наукових конференціях. Частина батьків, представники окремих громадських організацій виступили опозицією, й у довоєнний період (до 24.02.2022) активно відстоювали інтереси щодо повного відокремлення школи від церкви [2]. Цю конфліктну ситуацію можна сприймати як один із помітних індикаторів того, що українське суспільство перебуває у станах трансформації, зміни орієнтирів по відношенню як до релігійного світосприйняття загалом, так і до християнства зокрема. До подібних маркерів додаються також результати тематичних соціологічних опитувань [5], релігійно-конфесійна активність/пасивність християн-мирян в Україні.

З іншої сторони, суспільство задається питанням, що собою являють традиційні християнські цінності в контексті умов сучасності, у яких напрямках їх слід розвивати, чи не зводиться традиційність до вузько-конфесійних інтересів, чи традиційність й консервативність тотожні.

Зважаючи на різноаспектність проблеми, в даному дослідженні представляємо бачення перспектив християнської культури в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчаючи перспективи християнської культури в українському суспільстві опираємось на наступні напрями досліджень: історична ретроспектива ролі християнства в Україні (М. Попович, В. Зілгалов, Д. Кондюк, Л. Бабенко, І. Островська, М. Паночко, І. Скочиляс.), секуляризація і релігійність (Л. Филипович, О. Бас); особливості розвитку християнства на етапі модерну й постмодернізму (О. Тупик, М. Черенков); перспективи розвитку християнства (Т. Галік, Е. Германова де Діас); перспективи розвитку окремих напрямів християнської культури (Є. Чернега, Є. Бакланова, Х. Вишивана, Ю. Чорноморець); характерні ознаки релігійної, зокрема християнської, культури майбутнього (І. Капріцин, О. Борисова) та ін.

Мета статті: окреслити перспективи розвитку християнської культури в умовах свободи віросповідання, світоглядного плюралізму, секуляризації та інших суспільних викликів України.

Постановка завдань: виокремити основні напрями християнської культури в їх історичній ретроспективі в українському суспільстві; визначити передумови модерного й постмодерного сприйняття християнства; визначити

футурологічні тенденції християнської культури в Україні.

Виклад основного матеріалу. За свою більше ніж тисячолітню історію в Україні християнство стало могутнім чинником для духовності й культури українців. Досліджуючи багатосегментне середовище культури України, вітчизняні та зарубіжні культурологи, історики культури суголосно відзначають засадничу роль християнства.

Пригадуючи заслуги християнства для культури України, слід виокремити його засадничу роль для таких її складових, як освіта, наука, література, мистецтво, театральна справа, особистісне становлення, міжособистісна комунікація, культура суспільних інституцій (культура сім'ї, стосунків, правова культура, політична, економічна, соціальної сфери). Так, християнство вплинуло на становлення й розвиток грамотності й освіти (початкової, катехитичної, ремісничої, середньої та вищої школи), богословської та філософської науки (розуміння християнських засад буття, антропоцентричність; морально-етичні й гуманістичні принципи діяльності). Завдяки християнству культура України збагатилась перекладною й оригінальною літературою, розвинула рукописну й книжну справу.

Відбулось становлення і розвиток сакрального мистецтва багатьох художніх стилів. Сакральна архітектура, скульптура (у тому числі й монументальна), образотворче мистецтво (іконопис, стінопис, християнський живопис), хорівий спів, обрядова музика, твори видатних українських композиторів й виконавців на християнську тематику – продукти християнізації культури. Культуру на засадах християнства в Україні розвивали й підтримували видатні українські політичні й громадські діячі-меценати, зарубіжні майстри. Варто також відзначити вплив окремих християнських конфесій України на розуміння українцями національної ідентичності.

Звісно, християнство на території України не було моноконфесійним, а так як і за рубежем, вже після 1054 року поступово розділялось. Сукупно, кожен з християнських напрямів тією чи іншою мірою впродовж століть впливав на культуру індивідів та суспільства загалом, тому можна вести мову про загальнохристиянську культуру в Україні.

Отже, впродовж століть і до початку 30-х років ХХ ст. для українців християнська (народно-християнська) культура – це основа і стиль життя; сакральне мистецтво – домінуюче; катехитична освіта – складова початкової; богословська освіта – основа філософської, гуманітарної тощо.

Інтенсивний вплив християнства на культуру України був насильно призупинений у часи тоталітаризму й атеїзації періоду 30-90 рр. ХХ ст. Сакральна культура зазнала численних руйнувань й нищення від радянської влади.

Для соціалістичного суспільства християнська культура сприймалась як ворожа. Тому, суґубо атеїстичний світогляд прищеплювався школярам, юнакам, молоді, дорослому населенню. У сільській місцевості (особливо на заході України, у Галичині), незважаючи на заборони, українці таємно підтримували християнські традиції. З особистих спостережень пригадується, як керівництво школи переслідувало учнів, у родинях котрих шанувались християнські цінності. Директор відслідковував хто з дітей бере участь у християнських дійствах, святах, звичаях (в коляді, вертепі; веснянках, гаївках тощо), хто таємно навідувався до священослужителя; хто вітався християнськими вітаннями із односельчанами за межами школи. Такі учні на загальношкільній лінійці були принижені, зацьковувані, зазнавали дискримінації перед усім учнівським і вчительським

колективом школи.

Урбанізоване суспільство виявилось більш сприятливим для пропаганди атеїзму. Середовище вищої школи у світоглядному вимірі акцентувало на теоріях атеїстичних вчень. “Потужна державна пропагандистська машина вустами лекторів і партійних чиновників розтлумачувала численні партійні документи, у яких релігія оголошувалася першопричиною багатьох негативних суспільних явищ, а атеїзм – єдино правильною системою поглядів, яка звільняє людину від помилок і забобонів, утверджує науковий погляд на природу, суспільство, людину. У таких умовах радянської дійсності пересічний українець, котрий пережив лихоліття репресій, голодоморів, війни, жадав добробуту, стабільності, зростання сходинок соціальних ліфтів. Не останньою умовою цього було сповідування атеїзму, тобто відкидання релігійних уявлень й релігії в цілому” [1]. Антирелігійна пропаганда говорила про абсолютні розбіжності між наукою та й релігією.

Л. Филипович пояснює, що в Україні занепад релігії відбувся не у результаті модернізації суспільства, а через знищення релігії як конкурента комуністичної ідеології. Комуністична ідеологія перетворилася на своєрідний вид релігії – “нову партійну ієрархію”, що створила “нововіруючих”; змінила традиційну християнську обрядовість культом нових соціалістичних обрядів, де старі форми наповнювалися новим змістом” [10].

Християнські конфесії вимушено діяли в умовах підпілля. Велику роль на підтримку й розвиток християнської культури відзначилось українське духовенство в еміграції. Вихід конфесій з підпілля й відродження християнства постерігається лише з 90-х років ХХ століття. Українці, що сповідували християнські засади в умовах підпілля, розвинули власну християнськість після набуття Україною самостійності. Водночас, великий відсоток з числа тих, що перейнялися антирелігійною ідеологією, та їхнє наступне покоління розвивали власний духовно-культурний світ поза сферою релігії. Окремі факти ідеалізації духовенства чи інші консервативні причини також певною мірою спричинили зворотну реакцію – свідомий відхід від конфесії, духовні пошуки.

Таким чином, можна стверджувати, що більше ніж пів століття штучно створена атеїстична картина світу не стала критичною для християнства, але суттєво вплинула на поширення секулярних переконань.

Л. Филипович диференціює поняття “секулярність” і “псевдосекулярність”. “Справжній секулярності” передувало поняття “псевдосекулярність”, що існувало у формі войовничого атеїзму. При цьому, терміну “справжня секулярність” авторка надає позитивного звучання, аргументуючи, що “справжня секулярність” ґрунтується не на боротьбі з релігією, не на протиставленні, а на розмежуванні функціонального призначення та сфер впливу релігійного і світського” [10].

Згідно теологічно-філософських поглядів, синонімами секуляризації є емансипація, дехристиянізація, модернізація; кінцевим етапом процесу, при якому всі сегменти суспільного життя відмежовуються від релігії, є цілковито нерелігійне суспільство. Похідним від секуляризації є секуляризм, що означає “життя без Бога”, “антирелігійна ідеологія”, впливає на створення клімату релігійної байдужості, тісно пов’язаний з етичним релятивізмом [6]. Відомо, що термін “секуляризація” (saecularis) в перекладі з латини означає “світський”.

У дослідженні Е. Германової де Діас, присвяченому огляду концепцій стосовно взаємодії постмодернізму і християнства у світовому вимірі, зазначається, що ставлення мислителів до постмодернізму є неоднозначним.

Дослідниця наводить приклади цьому. Так, один із напрямів християнського дискурсу наполягає, що постмодернізм має принципово антихристиянську природу, тобто нищівний характер для християнства. Згідно інших міркувань, постмодернізм – це продовження і розвиток християнської традиції; християнська цивілізація – основа формування модерну й постмодерну. Третій напрям переконань стверджує: християнство і постмодернізм незалежні культурні явища, хоча постмодернізм багато успадковував від християнської культури, виникнувши в її рамках [4].

Стосовно України, то не залежно від тенденцій секуляризації й постмодерністських настроїв, на сучасному етапі все ж часто зустрічаємо оптимістичні погляди щодо перспектив християнського способу життя, а отже й культури. У цьому контексті І. Скочилиас зосереджує увагу на сучасній Галичині, релігійна панорама якої динамічна, відзначається духовно-моральним співпережиттям, має величезний потенціал впливу на Україну в цілому. Завдяки релігії Галичина може “галицинізувати Україну”, відзначаючи, що в Галичині домінує “унійна модель культури” [9].

Відомо, що “унійну модель культури” представляє УГКЦ. Очевидно, під “унійною моделлю” слід розуміти поєднання засад східного і західного напрямку християнства, відданість християнським україномовним традиціям, соціокультурну небайдужість, домінування принципу “Бог і Україна”, розуміння України як “Рідної хати”. Завдяки старанням видатних лідерів періоду ХХ - початку ХХІ століття (Андрею Щептицькому, Йосипу Сліпому, Мирославу Івану Любачівському, Любомиру Гузару) УГКЦ здобула прихильність більшості галичан. У 2005 році осідок Глави УГКЦ перенесено зі Львова до Києва. Новітній етап діяльності УГКЦ пов’язується з чинним предстоятелем Святославом Шевчуком, який успішно розвиває кращі справи своїх попередників, зокрема ті, що стосуються соціокультурного життя українців.

Звісно, що і опоненти такої галичанської духовності теж поступово активізуються, відстоюючи згадані секуляризаційні та інші ідеї. Повертаючись до дискусійної ситуації відносно виховання на засадах християнської етики і моралі, яка серед інших спонукала нас до дослідження вказаної теми, звернемо увагу на критичні зауваження. В останніх пояснюється, що викладання християнської етики в школах Галичини сприймають переважно як щось природне і належне, не бачать у цьому особливої проблеми. Проте, неоднозначність ситуації стає зрозумілою, коли “з’являється хтось сторонній, хто або через походження не є носієм галицької ідентичності, або має інакші погляди” [2]. Такими “сторонніми” називають, наприклад, “вимушених переселенців зі східних областей України, для яких християнська етика може стати несподіванкою”.

Опоненти вважають, що “на Західній Україні суспільство не вміє бути секулярним (світським)”; несекулярність проявляється не лише через уроки християнської етики, але й через інші предмети та позакласні заходи в школі.

У цьому контексті мабуть для критиків риторичними стануть наступні запитання. Відзначення Україною великих християнських свят як святкових днів (а отже й вихідних) на рівні всієї держави, молитви за Україну, за народ, в яких беруть участь політичні й духовні лідери, особливо в умовах кривавої війни, теж слід вважати як релігійну ангажованість чи загрозу секулярності? Очевидно, що шанування й підтримка державою християнських цінностей, традицій – запорука перспектив розвитку християнської культури в Україні. Зрештою, здорове конкурентне середовище між секуляризаційними і християнськими інституціями також мало б спонукати до небайдужості й дієвості останніх.

Загалом, Католицька Церква в Україні (РКЦ) також україномовна, має і розвиває християнськість суспільства у звичний та оновлений спосіб, наголошуючи також на християнських засадах духовності особистості, сім'ї, суспільства.

Якщо греко-католицизм переважає в Галичині, римо-католицизм знаходить помітне місце на заході та в центрі України, то в загальному українському конфесійному просторі лідерство за чисельністю прихильників належить православ'ю.

Історичний шлях українського православ'я непростий і тернистий: поетапний розвиток й відродження, підлегле становище, тривале невизнання. Подія історичної величини відбулась в українському православ'ї 05.01. 2019 р.: Вселенський патріарх Варфоломій підписав Томос, яким надав статус автокефалії Православній Церкві України. 6 січня 2019 р. патріарх Варфоломій у своїй резиденції урочисто вручив предстоятелю ПЦУ митрополиту Епіфанію "Патріарший і Синодальний Томос надання автокефального церковного устрою Православній церкві в Україні". Дана подія засвідчила, що Україна стала повноправним суб'єктом міжнародних релігійно-церковних відносин. Набуття ПЦУ статусу автокефалії, отримання Томосу свідчить, що новітня історія українського православ'я лише розпочинається і має значні ці та інші перспективи. До складу ПЦУ поступово приєднувались православні конфесії, що раніше підпорядковувались УПЦ Московського Патріархату.

УПЦ МП, як інституція православного християнства в Україні, теж говорить про потребу християнської культури. Однак, існують суттєві відмінності між україноцентричним православним християнством (в особі ПЦУ) та "істинно православними", котрі займають промосковську позицію. Власне УПЦ МП більше можна охарактеризувати, як таку що відстоює ідеї консерватизму. Ну і звісно, що недалекоглядними є перспективи УПЦ МП в Україні вільній: в умовах повномасштабної російсько-української війни зростає рівень національної свідомості українців й суттєво активізувався й триває перехід громад УПЦ МП до ПЦУ.

З часу інституційного заснування ПЦУ позиціонує себе як один з активних носіїв християнської культури в Україні, традиційних християнських цінностей. ПЦУ, як і УГКЦ, також суттєво представлена у Галичині, динамічно розвивається на заході, півночі, в центрі України, інших територіях, підконтрольних Україні.

"Після Томосу вчимося жити разом" – промовиста назва публікації М. Черенкова, в якій відстоюється протестантські вияви християнства як рівноцінні, акцентується, що не можна звужувати християнську ідентичність до однієї з багатьох конфесійних традицій; висловлюється сподівання, що "з Томосом відкриваються нові можливості для консолідації українського православ'я та українського християнства в цілому" [11]. Заклик "вчимося жити разом" свідчить скоріше про потребу вдосконалення екуменічної співпраці й діалогів для досягнення спільних цілей. Очевидно, бажаними для представників християнських напрямів може стати обговорення нового контексту питання "Після Перемоги України вчимося жити разом". Тому, перспективи україноцентричної християнської культури також залежать і від реалій сьогодення, тобто від перемоги України у війні.

Отже, з огляду на сказане вище стосовно новітнього етапу розвитку проукраїнсько-спрямованих християнських інституцій, кожна із конфесій володіє потенційними запасами можливостей, щоб не лише розвивати власні громади, але й християнську етику, культуру (культуру, що базується на засадах християнства в цілому).

Говорячи про християнську традиційність, вважаємо, що мова про консерватизм в обрядовості не йтиме, адже згадані конфесії оновлюються, реагують на виклики часу. Яскравий приклад подібного оновлення: вказані напрями й конфесії динамічно зреагували на пандемічну ситуацію, а також умови повномасштабної війни, запровадивши й розвиваючи онлайн-формат участі в Богослужіннях. Християнське місіонерство великою мірою послуговується засобами діджиталізації та соціальними комунікаціями. Скажімо, молитовні зустрічі, місіонерська діяльність одного звичайного мотивованого, інтелектуально й духовно багатого священнослужителя збирають у соціальних мережах десятки, а то і сотні тисяч прихильників щодня [8]. Подібні численні приклади лише набирають обертів, представляючи християнський контент й душпастирство в інтернет-мережі. Вказані тенденції можуть свідчити про динаміку розвитку християнського світогляду й християнських традиційних цінностей у суспільстві.

Якщо окреслювати напрями розвитку християнської культури на сучасному етапі, то варто детальніше зупинитись на окремих п'ятьох факторах.

По-перше, збереглось і розвивається сакральне мистецтво у всій його багатоманітності, багатожанровості, різновидності, що представляє символічний світ християнства, алегоричні образи, торкається невидимих сторін духовності. З поняттям християнське мистецтво тісно взаємопов'язаний релігійний туризм, паломництво до християнських святинь, що активно розвивається.

По-друге, державна освіта звісно світська, але, наприклад, безпосередньо декларуються й проводяться (у форматі уроків духовно-морального спрямування, "ОХЕ") чи опосередковано вивчаються християнські мотиви й сюжети у творчості багатьох письменників, композиторів, митців, та навіть християнські погляди окремих відомих людей медицини, техніки, точних наук тощо. "Книгою книг" у всьому християнському світі названо Біблію, з якою в Україні знайомлять у церкві, сім'ї, школі як з пам'яткою літератури й духовності. Приватний вектор освіти України дозволяє існування загальноосвітніх й професійних шкіл з прищепленням християнських поглядів, цінностей, мотивів поведінки.

По-третє, запорукою перспектив християнської культури, чим активно займаються відомі християнські конфесії України, є також розвиток богословської освіти й науки, інтелектуально-духовне збагачення християнських душпастирів. Важливе значення при цьому мають загалом богословські оптимістичні сприйняття перспектив християнства й культури загалом у світі й в Україні. Теологи вважають, що якщо не в підлітково-юному чи молодому віці, то в старшому чи похилому періоді життя людина обов'язково приходиться, звертається до першоджерела життя, – Творця – через віру, молитву, спосіб життя.

По-четверте, християнські мас-медіа України, християнська журналістика – одні із затребуваних на сучасному етапі. Реалістичні перспективи розвитку християнських мас-медіа України "залежать як від новітніх технологій, так і від людського фактору, в якому почуття гідності й життя у правді нерозривно пов'язані між собою" [3]. У тематичному дослідженні Х. Вишивана виокремлює велику роль ЗМІ у популяризації християнства, наводить прогностичне бачення головного редактора газети "День" Л. Івшиної стосовно того, що "вдумлива і якісна журналістика здатна змінювати імідж Церкви і налагоджувати це порозуміння, презентуючи аудиторії особистостей серед духовенства" [3].

По-п'яте, важливими для перспектив розвитку є повсякденні виміри буття християнської культури. Вони очевидно залежать у першу чергу від їх

окремих носіїв, найближчого оточення, середовища, локацій. Суспільні потрясіння (революції, пандемія, війна), яких зазнала Україна, формують в людей бажання знайти духовні основи та орієнтири порятунку. Окрім звичних щоденних церемоній (щоденна молитва як спосіб духовного захисту і збагачення; християнські вітання, особливо на свята; вдячність Богові за прожитий день та ін.), на рівні повсякденності українці практикують християнсько-моральні якості (відвагу, сміливість, оптимізм, справедливість, любов і повагу до себе, до батьків, до іншого; здатність аналізувати власні вчинки, співчувати та співпереживати ближньому; справи милосердя; досить гуманне ставлення до ворога; допомога немічним і потребуючим тощо).

Таким чином, є підстави вважати, що вже навіть ці окреслені напрями розвитку впливатимуть на збагачення й популяризацію християнської культури.

Висновки. Пройшовши значний історичний шлях розвитку, володіючи потужними потенційними можливостями, не зважаючи на різносвітоглядні й полікультурні умови розвитку, християнська культура на сучасному етапі в Україні характеризується як органічна, домінуюча, затребувана більшістю українців. Незалежно від секуляризаційних наративів суспільства постмодерного періоду, спостерігаємо, що процеси, які відбуваються в християнських церковних інституціях, свідчать про тенденції розвитку як церков, так і передусім християнського світогляду, духовності тощо. Вважаємо, що основними напрями, завдяки яким бачиться майбутнє християнської культури, є сакральне мистецтво, освітні інституції, медійна сфера, повсякденне духовні практики, звичаї, традиції та ін.

Перспективами наступних досліджень стане приділення уваги аналізу напрямів розвитку християнської культури, а також безпосередньо факторам розвитку християнської культури: численним особистісним потребам християнства як формі духовності, моралі, релігійності; державній позиції стосовно стратегій розвитку християнських цінностей в українському суспільстві; свободі віросповідань; екуменічним й міжкультурним діалогам тощо.

Список використаних джерел:

1. Бабенко, Л 2017, 'Як українців робили атеїстами: державна політика проти релігії у перші десятиліття радянської влади'. *Україна модерна. Міжнародний інтелектуальний часопис*. Доступно: <<https://uamoderna.com/md/babenko-atheism>>. [24 Березень 2022].
2. Бас, О 2020, 'Освіта і релігія: чи дискримінує школярів християнська етика'. *Kurs. Публікації. Культура*. Доступно: <<https://kurs.if.ua/article/osvita-i-religiya-chy-dyskryminuye-shkolyariv-hrystyianska-etyka/>>. [24 Березень 2022].
3. Вишивана, Х 2018, 'Перспективи розвитку християнських мас-медіа України: професія релігійного журналіста'. *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*. Випуск 44. с. 165–171. Доступно: <<http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/journalism/article/viewFile/9365/9316>>. [24 Березень 2022].
4. Германова де Діас, ЕВ 2017, 'Постмодернізм і християнство: проблема взаємодії (огляд концепцій)'. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія "Теорія культури і філософія науки"*, (57), с. 115-124.
5. *Держава і церква в Україні-2019: підсумки року і перспективи розвитку відносин (інформаційні матеріали) 2019*, Центр Разумкова. Доступно: <https://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_Religiya.pdf>. [24 Березень 2022].
6. Островська, І 2009, 'Суспільство секуляризоване?' *Credo. Католицький вісник*.

- Доступно: <<https://credo.pro/2009/10/6235>>. [24 Березень 2022].
7. Попович, М 1998, 'Сакральна культура. Християнська культура'. *Нарис історії культури України*, Київ, с. 87 – 104.
  8. 'Прикарпатський священник має в Instagram більше 230 тис підписників і підкорює TikTok', 2022. Репортер. Доступно: <<https://report.if.ua/lyudy/prykarpatyskyj-svyashchennyk-maye-v-instagram-majzhe-30-tys-pidpysnykiv-i-pidkoryuye-tiktok-video/>>. [24 Березень 2022].
  9. Скочиляс, І 2018, 'Культура Галичини – культура релігійна'. *Zbruch*. Доступно: <<https://zbruc.eu/node/78452>>. [24 Березень 2022].
  10. Филипович, Л 2019, 'Релігійні і секулярні світи: проблеми взаємин з огляду на суспільні трансформації ХХІ ст.' *Науковий щорічник Історія релігій в Україні*, Вип. 29, с. 192-197.
  11. Черенков, М 2019, 'Після Томосу вчимося жити разом'. *Релігійно-інформаційна служба України*. Доступно: <https://risu.ua/pislya-tomосу-vchimosya-zhiti-razom_n100089>. [24 Березень 2022].

References:

1. Babenko, L 2017, 'Iak ukraintsiv robyly ateistamy: derzhavna polityka proty religii u pershi desiatylittia radianskoi vlady (How Ukrainians were made atheists: state policy against religion in the first decades of Soviet rule)', *Ukraina moderna. Mizhnarodnyi intelektualnyi chasopys*. Dostupno: <<https://uamoderna.com/md/babenko-atheism>>. [24 Berezhen 2022].
2. Bas, O 2020, 'Osvita i religii: chy dyskryminuie shkolariv khrystyianska etyka (Education and religion: whether Christian ethics discriminate against schoolers)', *Kurs. Publikatsii. Kultura*. Dostupno: <<https://kurs.if.ua/article/osvita-i-religiya-chy-dyskryminuye-shkolyariv-hrystyianska-etyka/>>. [24 Berezhen 2022].
3. Vyshyvana, Kh 2018, 'Perspektyvy rozvytku khrystyianskykh mas-media Ukrainy: profesiia relihiinoho zhurnalista (Prospects for the development of Christian mass media in Ukraine: the profession of religious journalist)'. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya Zhurnalistyka*, Vypusk 44, s. 165–171. Dostupno: <<http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/journalism/article/viewFile/9365/9316>>. [24 Berezhen 2022].
4. Hermanova de Dias, EV 2017, 'Postmodernizm i khrystyianstvo: problema vzaiemodii (ohliad kontseptsii) (Postmodernism and Christianity: the problem of interaction (review of concepts)', *Visnyk Kharkivskoho natsionalnogo universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya "Teoriia kultury i filosofii nauky"*, (57), s. 115-124.
5. 'Derzhava i tserkva v Ukraini-2019: pidsumky roku i perspektyvy rozvytku vidnosyn (informatsiini materialy) (State and Church in Ukraine-2019: results of the year and prospects for the development of relations (information materials))' 2019, Razumkov Centre. Dostupno: <https://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_Religiya.pdf>. [24 Berezhen 2022].
6. Ostrovska, I 2009, 'Suspilstvo sekularyzovane ? (Society is secularized?)', *Credo. Katolytskyi visnyk*. Dostupno: <<https://credo.pro/2009/10/6235>>. [24 Berezhen 2022].
1. 7. Popovych, M 1998, 'Sakralna kultura. Khrystyianska kultura. Narys istorii kultury Ukrainy (Sacred culture. Christian culture. Essey on the history of Ukrainian culture)'. Kyiv, s. 87 – 104.
7. 'Prykarpatskyi sviashchennyk maie v Instagram bilshе 230 tys pidpysnykiv i pidkoryuie TikTok (The Carpatian priest has more than 230,000 Instagram followers and conquers TikTok)' 2022, Reporter. Dostupno: <<https://report.if.ua/lyudy/prykarpatyskyj-svyashchennyk-maye-v-instagram-majzhe-30-tys-pidpysnykiv-i-pidkoryuye-tiktok-video/>>. [24 Berezhen 2022].
8. Skochylias, I 2018, 'Kultura Halychyny – kultura relihiina (The culture of Galicia is a religious culture)', *Zbruch*. Dostupno: <<https://zbruc.eu/node/78452>>. [24 Berezhen 2022].
9. Fylypovych, L 2019, 'Relihiini i sekularni svity: problemy vzaiemyn z ohliadu na suspilni transformatsii ХХІ st. (Religious and secular worlds: problems of relations in view of social

transformations XXI century)', *Naukovyi shchorichnyk Istoriiia religii v Ukraini*, s.192 – 197.

10. Cherenkov, M 2019, 'Pislia Tomosu vchimosia zhyty razom (After Tomos we learn to live together)'. *Relihiino-informatsiina sluzhba Ukrainy*. Dostupno: <https://risu.ua/pislyya-tomosu-vchimosya-zhiti-razom_n100089>. [24 Berezen 2022].

DOI 10.33930/ed.2019.5007.40(4-6)-7

УДК 373(091)

ФЕНОМЕН ЛІДЕРСТВА ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА В УПРАВЛІННІ РЕЛІГІЙНОЮ ОСВІТОЮ

THE PHENOMENON OF LEADERSHIP AS AN INTEGRAL COMPONENT IN THE MANAGEMENT OF RELIGIOUS EDUCATION

А. В. Шевчук

Актуальність теми дослідження.

У статті досліджена історіографія та феномен лідерства, як соціального явища, та його роль у керівництві релігійною освітою. З'ясовано, що давньогрецькі мислителі акцентували увагу на тому, що мудрий правитель зобов'язаний одержати необхідне виховання для того, що б бути мудрим керівником, бо, як вважав Платон, саме мудрість є головним важелем в управлінні людьми.

Постановка проблеми. Виявлено концепцію, відповідно до якої юрба має великий вплив на лідера, а, отже, може змінити орієнтири останнього. Поведінкова особливість лідера визначається через мудре крокування за юрбою із застосуванням отриманої влади, враховуючи психологічні закони. Лідерство також можна сприймати як соціально-психологічне явище, що складається із сукупності особистих рис індивідуума, які дозволяють лідерам зайняти ключову позицію та тримати кермо влади завдяки своїм неповторним якостям.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У ХХ ст. була висунута теорія, відповідно до якої лідером людина стає не через особисті риси, але через дію ситуативних обставин. Відтепер лідерство починає розглядатися як роль групи, і ця думка почала домінувати у подальших дослідженнях. Теорія

Urgency of the research. The article examines the historiography and phenomenon of leadership as a social phenomenon and its role in managing religious education. It was found that the ancient Greek thinkers emphasized the fact that a wise ruler must receive the necessary education in order to be a wise leader, because according to Plato, wisdom is the main lever in managing people.

Target setting. The concept was revealed, according to which the crowd has a great influence on the leader, and therefore can change the orientation of the latter. The behavioral characteristic of a leader is determined by wisely following the crowd, using the obtained power, taking into account psychological laws. Leadership can also be perceived as a socio-psychological phenomenon consisting of a set of personal traits of an individual that allow leaders to occupy a key position and hold the reins of power due to their unique qualities.

Actual scientific researches and issues analysis. In the 20th century a theory was put forward, according to which a person becomes a leader not because of personal traits, but because of the effect of situational circumstances. From now on, leadership begins to be seen as a group role and this point of view began to dominate